

REFERÁTY

NÁSTIN PSYCHOLOGIE KREATIVITY

J. HLAVSA

Kabinet pro výzkum a uplatnění kreativity
Strojírenského institutu při VUSTE, Praha

Psychologie kreativity shromáždila již řadu fakt (např. o tvůrčím procesu, tvůrčí osobnosti), vytvořila vlastní teorie a hypotézy (např. asociativní), vlastní metody výzkumu a diagnostiky a svérázné aplikační pole (např. kultivace, facilitace, poradenství v oblasti tvůrčí práce). Získává stále větší společenský význam (např. v ekonomice, výchově, ovlivňuje vztahy člověka tvůrce k prostředí). Jako disciplína má i svou institucionální reprezentaci: výzkumná pracoviště, odborníky, speciální sympozia (např. na kongresech užitě psychologie 1968, 1971) a problémová hesla (např. v *Psychological Abstracts*).

V současné době vzniká již požadavek pro formování obecné interdisciplinární teorie kreativity s nejširším rozsahem praktické působnosti.

Úkolem psychologie je zkoumat subjekt kreativity, hledat a zkoušet způsoby, jak uvolňovat zábrany, stimulovat a rozvíjet tvůrčí potenciál.

Jiné vědní obory budou řešit další problémy: pedagogická teorie i praxe může použít psychologie kreativity v procesu učení, koncipovat speciální přípravu k tvůrčí činnosti, utvářet pedagogickou profesi jako vysoce tvůrčí. Filosofický pohled na kreativitu vychází z funkce tohoto fenoménu ve vztazích bytí a vědomí, člověka a vesmíru, vývoje a sebevývoje. Filosofická principia určují rámeček všem vědám participujícím na obecné teorii kreativity a měla by odpovědět i na hlubší otázky kosmologické. K psychologii kreativity má blízko též sociologie kreativity. Jejím úkolem je poznání sociálních vlivů na kreativitu, skupinové kreativity, společenské inovace, rozvoj kreativního potencialu organizací atd. Časovou dimenzi obecné teorie kreativity je historie (objevů, vynálezů a umění) a futurologie. Jejich úkolem je sběr historických faktů a určení trendů rozvoje tvůrčích sil a jejich uplatnění v rozvoji společnosti. Další vědní obory doplňují faktický materiál o další aspekty: přírodní vědy zkoumají fylogenetické formy kreativity a fyziologické děje při tvoření. Psychopatologie sleduje duševní poruchy u tvůrců a terapeutické možnosti kreativity. Hygiena pečuje o zdravé formy tvůrčí činnosti a kompenzace zátěže. Rovněž teoretické obory jednotlivých oblastí tvůrčí činnosti (vědy, techniky, umění, řízení, politiky, atd.) doplňují obraz kreativity a určují další aplikační směry (např. racionalizace technické tvůrčí práce). Zvláštními oblastmi rezonujícími různé problémy je ekonomika (spotřeba kreativity v inovačních procesech), etika, estetika tvorby a právo, část týkající se ochrany tvůrčí produkce. Kybernetika může heuristickými a systémovými modely doplňovat teorii o kreativní aktivitě. Informatika posuzuje kreativitu z hlediska informačního toku a návaznosti informační a tvůrčí práce ve vědě a jinde.

Psychologie kreativity je prozatím z tohoto interdisciplinárního svazku nejrozpracovanější částí. Její vývoj začíná již u starověkých myslitelů. Filosofickou reflexi tvůrčího činu přijímají v určité formě i křesťanští teoretici. Renesanční myšlení potom soustřeďuje pozornost na genia jako nástroj tvorby a logikové 17. století hledají pro něj racionální postupy. Také filosofie a estetika 18. století se snaží vyložit tvořivou genialitu racionalistickým způsobem. Vzestup zájmu o vědeckou a uměleckou tvořivost zaznamenává 19. století. Zachycují se případy náhlých objevů, nápadů, uplatnění fantazie a intuice. Profesionalizace tvůrců na konci 19. století, mimo umělců i vědců a technických inovátorů vede k vytvoření teorií invence a k výkladům psychologických otázek umělecké tvorby. Psychologie se ve 20. století zpočátku zabývá tvořivostí v rámci duševního vývoje a inteligence. Behaviorismus je určitou brzdou většího zájmu. Teprve od padesátých let dochází ke konstituování pojmu kreativity a jejímu systematickému zkoumání.

V domácí tradici můžeme zaznamenat filosofický zájem o intuitivní procesy, konfese umělců a práce z hudební tvořivosti. V posledních letech vzrůstá též zájem psychologů i odborníků z jiných oborů o teoretickou i aplikovanou psychologii kreativity.

Pro budoucnost lze odhadovat rostoucí potřebu znalostí o kreativitě a metod jejího rozvíjení, profesionalizaci a socializaci tvůrčího subjektu i procesu a rostoucí zátěž tvůrce, přestože některé rutinní operace se budou automatizovat. Společnost bude zřejmě více usilovat o ekonomický i seberealizační efekt produktivních činností lidí, kreativizovat výchovu a hledat v kreativitě integrativní funkci pro individuum i skupinu. Permanentní inovace budou charakterizovat tuto etapu vědeckotechnické revoluce jako invencionismus.

1. TEORETICKÉ OTÁZKY

Psychologická teorie kreativity má prozatím problémy v nedostatečném zobecnění faktického materiálu a mezerách v některých základních určeních (např. co je novum jako objektivní a subjektivní jev).

Proto můžeme dosavadní přístupy považovat pouze za dílčí. Některé teorie (např. teorie intuitivní a podvědomé činnosti, teorie konstruktivního intelektu, asociační teorie, vzhledu, řešení problémů) postihují části nebo druhy tvůrčích procesů. Faktorní studie postihují spíše podmínky kreativity, psychoanalytické (např. tvoření odstraňuje s pomocí libidinální energie pocit viny z destrukce, integruje protikladné tendence k životu a smrti, je sublimací agrese, která vzniká ze strachu z trestu za agresi, vzniká ze strachu z nicoty atd.) jsou dynamickým a hlubinným aspektem. Hlubinný směr rozvíjející dále pojmy kontrolované regrese, integrace individua se světem, vedoucí k sebeaktualizaci, neustálé alterace, však vhodně vyžaduje pojetí behaviorální vycházející k reakci či abreakci na konflikt a frustraci. Teorie kybernetické povahy (nalézání principů řešení, modely myšlení, variace a třídění informací, heuristické programování) analyzují některé operace v tvůrčím procesu.

Teoretická nejasnost (konečně i předpokládaná rozmanitost druhů a forem kreativity) znesnadňuje i definice. Nejčastěji je kreativita považována za schopnost (např. schopnost rozpoznávat a provádět hodnotné inovace nebo schopnost nalézat nová řešení při nepředvídané změně podmínek, schopnost generovat novum). Protože však kreativita vyžaduje i další vlastnosti (postoje, motivace atd.), mohou být schopnosti pouze součástí nějakého komplexu vlastností realizujících proces, při kterém v důsledku změn ve vědomí subjektu vzniká nový (též se uvádí neobvyklý, jakostní, pravdivý, zobecnitelný, překvapující, cenný, dobrý, užitečný, svobodu rozšiřující) produkt.

Terminologie psychologie kreativity se postupně ustaluje. Termínu kreativita (z lat. a angl.) užívá i německá oblast, ač má k dispozici vlastní výrazy. Slovanské jazyky vycházejí většinou ze společného kořene tvor (české tvořivost, tvoření, a další). Termín tvorba označuje spontánní kontinuum tvůrčí činnosti určitého stylu a zaměřenosti nebo též výsledek této činnosti. Invence se používá pro technickou tvořivost. Pro výsledek je vhodný termín tvůrčí produkt. Jako termíny se dále ustálily: identifikace kreativity, klima pro kreativitu, kultivace tvůrčí osobnosti, sebeutváření, heuristika, tvůrčí potenciál.

2. METODY

Metody výzkumu a psychognostické prostředky (v praxi prostředky identifikační) jsou dosud neuspokojivou a vyvíjející se oblastí psychologie kreativity. Většina slouží pouze výzkumu a jen některé (např. Guilfordovy testy, Mednickovo RAT a Torranceovy testy) došly většího rozšíření. Překážkou použití v psychologické praxi je to, že vyžadují poměrně hluboké znalosti o tvořivosti. Bez nich je použití testů gnoseologicky, metodicky i eticky pochybené. Můžeme je rozdělit na tyto druhy:

1. Sebezpozorování nepsychologů jsou shrnutím vlastních zkušeností a zážitků z tvůrčího procesu (např. Poincaré). K nim je možno připojit jako pramen pro psychologické zkoumání bohatou konfesijní a memoárovou literaturu, zvláště z oblasti umění.

2. Odhady psychologů na základě genetického a biografického materiálu (např. Coxová a četné práce o genialitě) proslulých tvůrčích osobností.

3. Použití běžných diagnostických prostředků (intelligenčních, výkonových testů, projektivních, osobnostních dotazníků, např. Meili, L. L. Thurstone, J. P. Guilford, Rorschach, Cattell) může identifikovat kreativní faktory.

4. Speciální testy, dotazníky pro kreativitu, popřípadě pro speciální oblasti a profese (přehled viz Psychologie v ekonomické praxi 3, 1969). Měří jednotlivé schopnosti pro kreativitu.

5. Biografické dotazníky slouží predikci kreativní kariéry (pro vědu např. C. W. Taylor a R. L. Ellison).

6. Výkonové škály nebo škály pro hodnocení tvůrčího produktu, koncipované pro vedoucí vědeckých týmů, posuzovatele patentů, pedagogy atd., slouží v praxi při řízení tvůrčí práce.

7. Metoda living-in-assessment jako komplexní metoda zahrnující pozorování, anamnézu, interview, výkonové testy i osobnostní dotazníky (Mac Kinnon) a rozsáhlejší experimentální a longitudinální projekty.

8. Transkulturální srovnání podle určených kritérií hodnotících určitá fakta o kultuře nebo podle měření osob dané kultury přispívá též k typologii kreativity a vlivu klimatu na kreativitu.

9. Hlubinně zaměřené zkoumání využívá klinických metod, jako je rozhovor, pozorování v psychodramatu, hypnózy atd.

Ukazuje se, že jednotlivé metody a diagnostické prostředky jsou nedostatečné, že úkolový princip odporuje zvláštnostem kreativity (např. spontaneita, rozmanitost, podmíněnost) a že testy kreativity lze obtížně validizovat.

3. TVŮRČÍ ČINNOST A PROCES

Ústředním problémem psychologie kreativity je vztah činnosti a vlastnosti. Tvůrčí procesy jsou komponentou činnosti a kreativita může být považována za součást osobnosti. Kreativita se projevuje jen za určitých podmínek. Se zjednodušením se redukuje tyto podmínky na problémové situace a zůstává otázkou, nakolik jsou v nich frustrační a konfliktové momenty. Obecně je problém rozrušení rovnováhy interagujícího systému s působením podnětů, na něž není připravena odpověď, nebo rozdíl mezi reálnými stavy organismu či prostředí a stavy, které by si subjekt přál, interpretován subjektem jako obtíž, potřeba, konflikt, diference, úloha. Problémy mohou být předvídací, rozhodovací, labyrintové, konstrukčně integrační, vyhledávací, strategicko-operativní, transformační atd. Kreativita však může být vyvolána i v jiných situacích, protože je autoaktivní povahy. Také rozpoznání, definování, konstrukce problému je kreativním produktem. Oblast vnitřních impulsů však není tak prozkoumána jako reaktivní modely. Klasifikace druhů tvůrčí činnosti může potom vycházet z těchto situací nebo z jiných kritérií, např. podle předmětu je kreativita věcná, symbolická, strategická a vnitřní (sebeutváření); podle druhů aktivity aktivní (přetvářecí) a pasivní (reaktivní) nebo konstruktivní a destruktivní; podle cílovosti volná a cílevědomá (cílesměrná); podle stupňů intuitivně imaginativní, heuristicky metodická.

Tvůrčí činnosti mají složitou strukturu. Účastní se jich všechny psychické i behaviorální funkce v přímé závislosti na vlastnostech osobnosti a na prožívání (nejen pouhý doprovod, ale zapojení, popřípadě exteriorizace prožitků).

Celkový stav při tvůrčí činnosti se označuje jako alterace, psychoplasmus, zvýšená asociační schopnost a je spojen s vysokou koncentrací (též s rezistencí a vytrváním) a silnou motivací. Dřívější a částečný pojem inspirace je dílčím stavem v určité etapě tvůrčího procesu.

V dynamice tvůrčí činnosti není možno zaznamenat mnoho principů: tvoření má tak individualizovat podobu, že při každém tvůrčím aktu se vytvářejí specifické zákony. Platí pouze obecnější principy, jako střídání činností (např. imaginativní, rutinní myšlenkové, motorické), cykličnost (konec jednoho tvůrčího aktu stimuluje k dalšímu), vnitřní zpětnovazební cykly, protikladná závislost na zkušenosti (využití zkušenosti i překonání funkční fixace), nutnost překonávání bariér. Z hlediska činnosti lze potom kreativitu definovat jako volbu nebo objevení a použití nových prostředků k řešení nového, předloženého či subjektem nalezeného problému (nebo nové řešení i dříve vyřešeného problému), jež vyžaduje specifickou alteraci subjektu a jež má na něj formativní vliv.

Poměrně mnoho faktického materiálu bylo shromážděno k problematice tvůrčího procesu. Pět známých etap (orientace, preparace s inkubací, iluminace, realizace, evaluace) však nemusí mít určené pořadí. Podstatným fenoménem, který je zážitkově tak výrazný, že by mohl sloužit jako kritérium kreativity, je iluminace (osvětlení, oslnění). Velice příbuznými pojmy je potom vhled, nápad, aha-efekt, idea, objevení principu, správná asociace, informační konsonance. Vše je snad možno sjed-

notit pod termínem heuristický moment. V tvůrčím procesu představuje jisté procesuální a zážitkové rozhraní.

Tvůrčí proces se někdy nesprávně redukuje na heuristické postupy, řešení problému, náhodné variace, zaměření aktivity, tvůrčí myšlení, k nimž psychologie snesla již hodně faktického materiálu. Jde však zřejmě pouze o částí celého pole psychických aktivit různého druhu (které můžeme nazvat polem instrumentálním), jehož proměny a organizace jako celku teprve mohou v úplnosti vysvětlit tvůrčí proces. Do instrumentálního pole patří dále využití nebo negace zkušenosti (paměti) v tvůrčím procesu v její vazbě k procesům imaginativním, vazba logických postupů s postupy allologickými, intuitivními a podvědomými (zvláště např. během odložení problému), vliv rozmanitých vnitřních i vnějších podmínek (kondicionálního pole) na tvůrčí proces a aktivita prožitkové sféry. Většina tvůrčích procesů obsahuje překonání různých druhů bariér (základní je v redukované podobě neznalost algoritmu řešení). Komplexní pojetí tvůrčího procesu může přispět i k uspokojujivé teorii tvořivosti.

Výsledkem tvůrčího procesu je tvůrčí produkt, který má duchovní či materiální povahu. Produkt je důležitým posuzovacím kritériem. Formálně je každý nový produkt kreativní, avšak podstatná je také jeho hodnota zjistitelná obvykle až po určité době, kdy se produkt stane součástí struktury (sériově vyráběným předmětem, používanou metodou, ukončeným dílem) a kdy původní prototyp je už faktem historie. Z psychologického hlediska je rozhodující subjektivní novum (např. samostatné řešení běžného problému dítětem), jen pro sociologii, ekonomii apod. je platné především posouzení objektivní. Z tohoto hlediska můžeme potom např. problémové učení považovat za pokusnou kreativitu a produkty tohoto učení za tvůrčí také proto, že v tomto typu učení jde o formativní vliv na osobnost ve směru rozvoje tvůrčích sil. Učení a tvůrčí proces si jsou v dynamickém pohledu podobné. Rozdíly je možno spatřovat v motivaci, zaměření, účasti psychických funkcí a postupu. Učení může být také součástí preparační etapy tvůrčího procesu.

4. TVŮRČÍ OSOBNOST

Druhým větším tématem psychologie kreativity je tvůrčí osobnost. Osobnost reprezentuje vnitřní podmínky pro tvůrčí práci.

Tvůrčích přístupů a operací používá každý člověk, ale teprve rozvinuté schopnosti a rysy integrované do určitého celku, jehož základní charakteristikou je idiosynkrazie (mentální profil a chování nepostižitelné známými zákony), popřípadě srozumitelnější originalita (používá se však pro jednu ze schopností) a tvůrčí projev ve všech sférách aktivity by potom charakterizovaly tvůrčí osobnost — tvůrce jako typ v populaci. Nejpropracovanějšími složkami tvůrčí osobnosti jsou schopnosti (fluence, flexibilita, originalita, problémová senzitivita, schopnost restrukturační a elaborace atd.) a některé rysy (např. shrnující Barronova kolekce pro vědce: silné ego a emocionální stabilita, potřeba nezávislosti, autonomie, sebestačitelnost, autoregulace, kontrola impulsů, vysoká obecná inteligence, záliba v abstrakci a tendence ke srozumitelnosti a eleganci ve výkladu, vysoká dominance a averze ke kontraverzím, odmítání konformujících tlaků, jistá distance v interpersonálních vztazích nikoliv však bez citlivosti a vzhledu, preference operací s myšlenkami před jednáním s lidmi, zvláštní druh riskování, záliba v řádu a metodě, v přesnosti práce, právě tak jako v pochybování reprezentovaném protiklady, výjimkami a neuspořádaností atd.); méně je známo o potřebách, zájmech, postojích, hodnotovém systému, aspiracích apod. Motivační struktury vynikají obsedantními motivy k tvoření a vyskytují se v nich silné motivy imanentní tvůrčímu procesu. Ve vztahu mezi kreativitou a inteligencí se uznává jen částečná souvislost. Platí prahová hypotéza: aby se mohla tvořivost projevit, je třeba určité úrovně inteligence. Opačně však vysoká inteligence nezaručuje tvůrčí přístupy a výkony.

Přes všechny dosavadní poznatky je tvůrčí osobnost málo prozkoumaná: zjištěné vlastnosti totiž naznačují její nezávislost, jedinečnost, proměnlivost, extremitu, rozpornost, difusnost a multidimenzionalitu, což jsou vlastnosti statisticky nepostižitelné.

Zvláštní vlastností tvůrce je sebeutvářecí aktivita. Tvůrce mění sám sebe, aby mohl měnit svět.

V sebeutváření by mohla hledat východisko také dosud nezpracovaná typologie tvůrců.

Rozdíly mezi pohlavími se zdají být menší než běžně, schází však hlubší srovnání.

Pro porozumění tvůrčí osobnosti je nezbytná znalost vývoje. O fylogenetických formách napovídají některé studie kulturální a tvůrčí produkty nižších a minulých kultur. Z konfesijní literatury tvůrců minulých dob však nelze odhadnout vývojový rozdíl. Fylogenetické formy, v nichž schází autoreflexivní záznam, jsou potom pro posouzení kreativity problematické, protože vlastnosti produktů (např. zdobení pravěkých předmětů jako doklad elaborace) nestačí. Ontogeneze kreativity je ve stadiu zjišťování facilitujících a inhibujících faktorů, a to jak pro dětskou tvořivost, tak jako faktorů ovlivňujících pozdější dráhu. Data o vlivu věku na tvořivou produkci nejsou zatím jednotná.

Psychopatologická zjištění v porovnání s materiály o tvůrčí osobnosti vcelku vyvracejí starší názory o patickém profilu tvůrce nebo génia. I když v myšlení i chování se projevují patické náběhy, má tvůrčí osobnost dostatek kompenzačních a kontrolních mechanismů, které stačí na včasnou korekci. Vysoká zátěž vyžaduje však péči o duševní zdraví.

5. SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA

Oblastí, kde se stýká psychologie se sociologií kreativity jsou sociální problémy. Kreativita je stále více ovlivňována sociálními vlivy a socializuje se. Tvůrce vystupuje v rolích, jež mají svůj účel, riziko, víceznačnost a které lze rozlišovat podle oblastí a kultur. Potencionální a často reálný konflikt tvůrce se sociálním mikro- i makroklimatem ovlivňuje silně jeho status. Vývoj profesionálních tvůrčích oborů a výhodnost některých sociálních vlivů na tvůrčí výkon vytvořily nový typ – kreativitu skupinovou. Její výhody oproti individuální však nejsou zcela přesvědčivé. Kreativitu, jejímž předmětem jsou osoby, skupiny, můžeme nazvat sociální kreativitou. V procesu sociální kreativity dochází ke strukturaci skupiny a naplní její činnosti. Vytváří se role, kolektivní tvůrčí zkušenost a zvyšuje se pružnost řízení. Vzájemná podpora a střetnutí vytváří tvůrčí klima, významné pro výkonnost v tvůrčí produkci. Důležitou složkou klimatu je komunikace. Komunikace však sama vyžaduje kreativní přístup jak u komunikátora, tak recipienta. Praktického efektu sociální kreativity využívá řada metod facilitujících kreativní výkon.

Kreativita je součástí a kritériem kultury. Zkoumání tohoto druhu jsou však na počátku a týkají se spíše etnografických zvláštností.

Sociálně psychologický a ergonomický pohled na kreativitu rozlišil několik výrazných oblastí: vědeckou tvůrčí činnost založenou spíše na racionálních heuristických postupech a operujících ve směru od konkrétního materiálu k symbolickému; technickou invenci vyžadující také racionální heuristické postupy a exaktní elaboraci a operující od materiálu symbolického ke konkrétnímu; uměleckou tvorbu založenou spíše na intuitivních operacích s různorodým materiálem a kreativitu strategickou, kam lze řadit různorodé oblasti řízení, výchovy, politiky, vojenství, profesionální a životní dráhu. Strategická činnost je nejobtížnější vzhledem k předmětu – lidem.

6. APLIKACE

Aplikační pole kreativity je rozsáhlé a vzniklo souběžně s růstem psychologických poznatků (viz též Čs. psychologie 1971, 6).

V poslední době se soustřeďuje do edukativní oblasti, k přestavbě systému, prostředků a forem výchovy a vzdělání, k problémovému typu učení, k přípravě pedagoga jako tvůrčího pracovníka, na problémy sebevýchovy. Aplikace v pedagogice je nesnadná, avšak neúčinnější.

Dalšími aplikacemi jsou prostředky vyvinuté psychologii nebo přímo praxí. Kultivace zahrnuje řadu forem, jejichž cílem je zapůsobit na některé složky tvůrčí osobnosti (např. schopnosti, zájmy, postoje, popřípadě i rysy) ve směru odstranění bariér kreativity a stimulace všestranného rozvoje tvůrčích sil.

Metody facilitační nebo stimulační neovlivňují subjekty přímo, ale vytvářejí aktuálně příznivé podmínky pro tvůrčí produktivitu. Můžeme sem počítat osvojení a použití heuristických metod, různé formy dialogu a jeho řízení, brainstorming (burza nápadů) a senzitivity training. Tyto metody používají psychologové, řídicí pracovníci, racionalizátoři.

Profesionální tvůrčí práce obsahuje řadu složek, jako např. zpracování informací, které mohou být racionalizovány pomocí techniky, informatiky, nových metod práce, podmíněny úpravou prostředí (až ke speciální architektuře), podporovány odměnami atd. Racionalizace tvůrčí práce proniká nejvíce do oborů, které mohou využívat heuristiky.

Závažnou psychologickou oblastí je psychognostika a hodnocení tvůrčích subjektů, produktů a jejich ochrana. Výběr subjektů pro tvůrčí profese by bylo možno zlepšit opatrným použitím diagnostických prostředků. Prediktabilita výkonových testů není velká, lépe se osvědčují osobnostní a biografické dotazníky. Pro hodnocení výkonu v tvůrčí profesi existují škály dovolující relativně srovnatelné posouzení. V psychognostice je však třeba opatrnosti. Dráha profesionální tvůrčí osobnosti bývá křivolaká a předčasné a nepodložené rozhodování o jejich dispozicích by bylo škodlivé.

Péče o tvůrčí pracovníky a poradenství je prozatím na počátku. Může vyjít z četných zkušeností psychoterapeutických a psychagogických, potřebuje však vybudovat vlastní metodiku. Může užívat prostředků kultivačních, identifikačních, aby postihlo i sociální a somatickou sféru.

Společnou aplikační oblastí psychologie a sociologie kreativity je poradenství pro organizace. Podle zvolených kritérií se posuzuje tvůrčí potenciál organizace a navrhuje opatření k jeho zvýšení.

Větší rozšíření všech aplikovaných forem kreativity vyžaduje přípravu odborníků, ale i hlubší znalosti o tvůrčím procesu, jeho podmínkách a o tvůrčí osobnosti.

Z A V Ě R Y

Vědecký přístup několika posledních desetiletí umožnil prozkoumat základy kreativity a vytvořit specifické formy uplatnění poznatků v praxi. Pro další rozvoj psychologie kreativity je možno navrhnout několik koncepčních bodů:

1. Postupně, na základě interdisciplinárních svazků a aspektů (kreativita jako činnost, proces, vlastnost, produkt, prostředí, sociální vztahy) je třeba vytvořit obecnou teorii kreativity.

2. Identifikace, rozvíjení, popřípadě modelování kreativity vyžaduje speciální prostředky, časově i strukturálně náročné, které počítají též se znaky kreativity, jako je monoexemplarita, multidimenzionalita, podmíněnost, proměnlivost, rozpornost a spontaneita.

3. Kreativitu nelze redukovat na intelektové operace. Lépe vyhovuje personalistické pojetí, orientující se také na postoje, hodnotové, emocionální, zážitkové, somatické, sociální a jiné faktory, souvislost tvorby u sebeutváření, diferencujících a integrujících tendencí v duševním vývoji, na vztahy kreativity ke všem ostatním sférám psychiky (prozatím reprezentované korelačními studii).

4. Efektivním výzkumným polem psychologie kreativity jsou reálné problémy a tvůrčí procesy v příslušném prostředí a jejich reálné produkty; dále pak praktické rozvíjení tvůrčích sil (kreativní edukace, kultivace, facilitace atd.), protože zachovává přirozené podmínky podstatné pro tvůrčí projev a produkuje dobře uplatnitelné poznatky.

L I T E R A T U R A

Barron, F., *Creative Person and Creative Process*, New York, 1969.

Cattell, R. B., Butcher, H. J., *Creativity and personality*, in Vernon P. S. (ed.), *Creativity*, Harmondsworth 1970, 312–326.

Cox, C., *The early mental traits of 300 geniuses*, *Genetic Studies of Genius*, Vol. II. Stanford: Stanford University Press, 1926.

Guilford, J. P., *Creativity: Yesterday, today, tomorrow*, *Journal of Creative Behavior*, 1967, 1(1–3), 3–14.

Guilford, J. P., *The factorial structure of intelligence*, in: *Psychology of Life* (Ruch F. L. ed.) Chicago, 1963, 598–602.

Guilford, J. P., *The nature of human intelligence*, New York, 1967.

Hlavsa, J., *Aplikovaná psychologie kreativity*, *Československá psychologie*, 1971, XV, 6, 615–618.

Hlavsa, J., *Určování a měření tvůrčích schopností*, *Psychologie v ekonomické praxi*, 3/1969.

MacKinnon, Donald W., *Assessing creative persons*, *Journal of Creative Behavior*, 1967, 1(3), 291–304.

- Mednick, S. A., The associative basis of the creative process, in Mednick M. T., Mednick S. A. (eds.), *Research in personality*, New York, 1963, 583—596.
- Mednick, S. A., The remote associates test, *Journal for creative behavior*, 1968, 2(3), 213—214.
- Poincaré, H., *The foundations of science*, N. Y. Science Press, 1913.
- Ponomarev, J. A., *Psichologija tvorčeskogo myšlenija*, Moskva 1960.
- Scientific creativity: its recognition and development (C. W. Taylor and F. Barron ed.), New York 1964.
- Taylor, C. W., Ellison, R. L., *Biographical Predictors of Scientific Performance*, *Science*, 3, 1967, Vol. 155, No. 3766, 1075—1080.
- Thurstone, L. L., Thurstone, T. G., *Factorial studies of intelligence*, *Psychological Monographs*, No. 2, 1941.
- Torrance, E. P., *Torrance tests of creative thinking (norms — technical manual)*, New Jersey, 1966.

РЕЗЮМЕ

Очерк психологии креативности

Я. Главса

Результатом научного подхода в течение последних десятилетий к креативности является психология креативности, представляющая в настоящее время широкую и структурированную систему сведений, методов, проблем, теории и практики. Ее предметом является творческие процессы и деятельность, свойства творческой личности, продукты творчества, творческий климат и социальные отношения. Центральную проблему представляет соотношение между творческой деятельностью и свойствами в специфич-

ческих условиях. Для дальнейшего развития данной отрасли необходимо совершенствовать исследовательские методы и средства для развития креативности. Изучение и применение креативности должно было бы исходить из междисциплинарных связей (общей теории креативности), персоналистического понимания (без редуцирования креативности в операции интеллекта), а также их охвата социальной обусловленности с подчеркнутым вниманием к наблюдению за креативностью в ее реальном подобии.

SUMMARY

Outline of the psychology of creativity

Jaroslav Hlavsa

The result of a scientific approach to creativity in recent decades is the psychology of creativity which currently represents an extensive and structured system of cognition, methods, problems, theory and practice. The subject matter of it are creative processes and activities, traits of creative personalities, the products of creation, creative climate and social relations. The central problem is the relationship between creative activities and traits under specific conditions. The further development of this discipline requires improved methods of investigation and means for developing creativity. Research and the application of creativity should also proceed from interdisciplinary connections (the general theory of creativity), from a personalistic conception (and not a reduction of creativity to intellectual operations) and from the recognition of social condition with emphasis on studying creativity in its real form.